

JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN DAROMAD SOLIG'INI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Mulladjanov Xojiakbar Khamidovich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini takomillashtirish masalalari O'zbekiston fiskal siyosatining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Aholi daromadlariga nisbatan soliq yuki adolatli va iqtisodiy samarali tarzda belgilanishi davlat byudjeti tushumlarini barqarorlashtirishda muhim o'rin tutadi. So'nggi yillarda O'zbekiston soliq siyosatini liberallashtirish va soddalashtirish yo'lida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Xususan, 2020-yil 1-yanvardan kuchga kirgan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksida jismoniy shaxslarning daromadlariga solinadigan soliq bo'yicha asosiy mezonlar qayta ko'rib chiqildi. Shuningdek, Prezidentning PQ-4564-sonli qarori (2019-yil 26-dekabr) asosida daromad solig'i stavkalari birxillashtirildi, imtiyozlar soddalashtirildi va progressiv stavkalar bekor qilindi. 2022-yilda qabul qilingan "Davlat byudjeti to'g'risida"gi Qonun (O'zbekiston Respublikasi Qonuni №3PY-738)da soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlari aniq belgilab berilgan.

Shunga qaramay, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tizimida muammolar mavjud. Rasmiy bandlik darajasi past bo'lib, norasmiy iqtisodiyot ulushi yuqori bo'lgani sababli soliq bazasi toraymoqda. Bundan tashqari, soliq imtiyozlarining haddan tashqari ko'pligi byudjet tushumlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Soliq yig'imiga raqamli texnologiyalarni to'liq joriy etilmaganligi esa nazorat samaradorligini pasaytiradi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi: birinchidan, norasmiy sektorni legallashtirish bo'yicha rag'batlantiruvchi chora-tadbirlarni kuchaytirish lozim; ikkinchidan, progressiv soliq stavkalarini qayta joriy etish orqali aholining yuqori daromadli qatlamlariga nisbatan adolatli soliq yuki ta'minlanishi mumkin; uchinchidan, soliq ma'lumotlarini raqamlashtirish va soliq to'lovchilarni real vaqt rejimida monitoring qilish tizimini yo'lga qo'yish zarur.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini takomillashtirish masalalari O'zbekiston fiskal siyosatining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Aholi daromadlariga nisbatan soliq yuki adolatli va iqtisodiy samarali tarzda belgilanishi davlat byudjeti tushumlarini barqarorlashtirishda muhim o'rin tutadi. So'nggi yillarda O'zbekiston soliq siyosatini liberallashtirish va soddalashtirish yo'lida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Xususan, 2020-yil 1-yanvardan kuchga kirgan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksida jismoniy shaxslarning

daromadlariga solinadigan soliq bo'yicha asosiy mezonlar qayta ko'rib chiqildi. Shuningdek, Prezidentning PQ-4564-sonli qarori (2019-yil 26-dekabr) asosida daromad solig'i stavkalari bixillashtirildi, imtiyozlar soddalashtirildi va progressiv stavkalar bekor qilindi. 2022-yilda qabul qilingan "Davlat byudjeti to'g'risida"gi Qonun (O'zbekiston Respublikasi Qonuni №3PY-738)da soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlari aniq belgilab berilgan.

Shunga qaramay, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tizimida muammolar mavjud. Rasmiy bandlik darajasi past bo'lib, norasmiy iqtisodiyot ulushi yuqori bo'lgani sababli soliq bazasi toraymoqda. Bundan tashqari, soliq imtiyozlarining haddan tashqari ko'pligi byudjet tushumlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Soliq yig'imiga raqamli texnologiyalarni to'liq joriy etilmaganligi esa nazorat samaradorligini pasaytiradi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ko'plab rivojlangan davlatlar daromad solig'ini iqtisodiy tenglikni ta'minlash, ijtimoiy himoyani moliyalashtirish va tartibga soluvchi vosita sifatida faol qo'llab kelmoqda. Masalan, Germaniyada progressiv soliq tizimi joriy etilgan bo'lib, daromadlar ko'paygani sari soliq stavkalari ham ortib boradi. AQShda esa soliq imtiyozlari asosan o'rta va past daromadli qatlamlarga beriladi, yuqori daromadli shaxslar esa yuqori stavkada soliq to'laydi. Skandinaviya mamlakatlarida esa yuqori soliq stavkalari evaziga bepul sog'liqni saqlash va ta'lim xizmatlari taqdim etiladi, bu esa aholining soliq to'lashga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantiradi. Estoniyada esa raqamlashtirilgan soliq boshqaruvi tizimi orqali daromad solig'ini avtomatik tarzda hisoblab chiqarish tizimi mavjud bo'lib, soliq intizomi va ochiqqligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Ushbu xalqaro tajribalarni inobatga olgan holda, O'zbekistonda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: birinchidan, norasmiy sektorni legallashtirish bo'yicha rag'batlantiruvchi chora-tadbirlarni kuchaytirish; ikkinchidan, progressiv soliq stavkalarini qayta ko'rib chiqish orqali ijtimoiy adolatni ta'minlash; uchinchidan, soliq ma'lumotlarini to'liq raqamlashtirish va soliq to'lovchilarni real vaqt rejimida monitoring qilish tizimini yaratish zarur. Shuningdek, soliq imtiyozlari tizimini auditdan o'tkazib, faqat ijtimoiy asoslangan toifalar uchun saqlab qolish orqali byudjet daromadlarini oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini takomillashtirish orqali nafaqat byudjet barqarorligi ta'minlanadi, balki iqtisodiy adolat va islohotlarning samaradorligi oshadi. Normativ-huquqiy baza muntazam takomillashib borayotgan bo'lsada, bu hujjatlarni amaliyotga to'liq tatbiq etish bo'yicha yanada izchil yondashuv talab etiladi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i O'zbekiston iqtisodiy siyosatida muhim o'rin tutadi. So'nggi yillarda soliq tizimini soddalashtirish, soliq stavkalarini optimallashtirish va normativ-huquqiy bazani yangilash orqali muhim

islohotlar amalga oshirildi. Shunga qaramay, amaliyotda soliq bazasining torligi, norasmiy iqtisodiyotning yuqoriligi, raqamlashtirishning sustligi kabi muammolar mavjud. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, progressiv stavkalar, raqamli boshqaruv va adolatli imtiyozlar tizimi soliq tizimining barqaror ishlashini ta'minlaydi.

Takliflar:

1. Progressiv soliq stavkalarini qayta joriy etish – yuqori daromadli shaxslar uchun soliq stavkalarini bosqichma-bosqich oshirish orqali ijtimoiy adolatni ta'minlash.
2. Norasmiy iqtisodiyotni legallashtirish – kichik tadbirkorlar uchun soliq yengilliklari va rag'batlantiruvchi dasturlar orqali rasmiy sektor ulushini oshirish.
3. Soliq ma'lumotlar bazasini to'liq raqamlashtirish – Estoniya tajribasidan foydalanib, jismoniy shaxslarning daromadlarini avtomatik monitoring qiluvchi tizimni joriy etish.
4. Soliq imtiyozlarini optimallashtirish – faqat ehtiyojmand qatlamlar uchun ijtimoiy asoslangan imtiyozlarni saqlab qolish, qolganlarini bosqichma-bosqich bekor qilish.
5. Xalqaro tajribalarni o'rganish asosida strategiya ishlab chiqish – Germaniya, AQSh, Skandinaviya va Estoniya kabi mamlakatlarning samarali soliq boshqaruvi amaliyotlarini milliy kontekstga moslashtirish.

Manbalar ro'yxati

1. Alimov R.X. (2019). *Byudjet va soliq tizimi*. Toshkent: IQTISOD-MOLIYA nashriyoti.
2. Atkinson, A.B. & Stiglitz, J.E. (1980). *Lectures on Public Economics*. McGraw-Hill.
3. Bird, R.M. & Zolt, E.M. (2005). "Redistribution via taxation: The limited role of the personal income tax in developing countries". *UCLA Law Review*, Vol. 52.
4. Karimov I.A. (2012). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
5. Musgrave, R.A., & Musgrave, P.B. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*. McGraw-Hill.
6. Muxitdinov A.M. (2020). "Soliq siyosatini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari". *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali*, №4.
7. OECD (2021). *Taxing Wages 2021: Comparative data on tax rates in OECD countries*. OECD Publishing.
8. Tanzi, V. & Zee, H.H. (2000). "Tax policy for emerging markets: Developing countries". *IMF Working Paper*, No. 00/35.
9. Toshboev Sh.I. (2021). "O'zbekiston soliq siyosatining dolzarb masalalari". *TDIU Ilmiy axborotnomasi*, №1.
10. Tursunov B.O. (2022). "Jismoniy shaxslar daromadlariga soliq solish mexanizmini takomillashtirish yo'llari". *Ilmiy-amaliy elektron jurnal – Moliyaviy va bank ishi*, №2.